

UDK 34(497.13) (05)

YU ISSN 0353-7099

ZARONITOST

GODINA 45

ZAGREB, SRPANJ-KOLOVOZ 1991.

7-8

Z-45 - Br. 7-8 - Str. 765-950, Zagreb, srpanj-kolovoz, 1991.

Summary

Dr. Pero NASAKANDA

NEOLIBERALISM-MONETARISM VERSUS A »WELFARE STATE«

Controversies between neoliberalism and the Keynesianism about the ever actual problem of a relations between the market and the state last up to now for half of the century. The author concentrates his interest to various lines of neoliberalism such as neoconservatism, monetarism, and others, and their theoretical and practical advancement against achievements of the »welfare state« which dominates the political scene of the West until the end of the 70-ties. Dispute is dominated by a decisive defence of the free market on one, and a quest for a »minimal« but »strong« government on the other hand by the leading neoliberals such as Hayek, Friedman, and neoconservative Cristol, and the basic controversy is between a need for accumulation and legitimation of the two fundamental functions of the state in civic society.

Sharp doctrinal confrontations could not hide common characteristics of the conceptions, since the both sides seek the welfare of the society on the grounds of free market economy, free entrepreneurship and political pluralism. Despite an interchange of the longer periods of »intervencionism« with the periods of the »market«, it has been demonstrated that »market mechanisms« are compatible with the elements of »programing«. This was shown in the best way by J.K. Galbraith, who looks for the middle path following changes and consequences brought by the modern informatization of the national economies with a necessity of governmental influence. This is demonstrated by »Reaganism« and »Tatcherism« as attempts of unique relaisation of the neoliberal model.

Dr. Josip KREGAR*

UDK 316.2
izvorni-znanstveni
Ur: 20. ožujka 1991.TEORIJA PRIZMATIČKOG DRUŠTVA: DRŽAVA PREDMO-
DERNIH DRUŠTAVA

Tragom teorije F. Riggsa

Od moderne države se, u najmanju ruku, traži da bude *legitimna* – a danas to znači da bude demokratska te da bude *efikasna*, što znači da na sebe preuzme obavljanje mnogih društvenih poslova koje pojedinci sami nisu u stanju obavljati – tj. da se pretvori u državu javnih službi.¹ Porasla očekivanja rješavanja svakoga društvenog problema i sve veći teret društvene integracije pada na državu i njen mehanizam. Bez moderne, efikasne države i pravno uređenog poretka opstanak svakog društva dolazi u pitanje.²

Temelj *tehničke efikasnosti* države jest mehanizam zasnovan na neosobnoj monokratskoj hijerarhiji³ i racionalnom pravu moderne države.⁴

* Dr. Josip KREGAR, Pravni fakultet u Zagrebu

¹ Vidi, E. Pusić, Upravni sistemi I, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1985, str. 374-424.² Usp. T. Parsons, The System of Modern Societies, Pretince Hall Inc., Englewood Cliffs, 1971, 26.

³ Postoje mnoga različita određenja pojma takvog oblika upravno-političkog aparata. Klasično je određenje M. Webera. »Weber ne daje definiciju birokracije, ali utvrđuje njena idealtipska određenja. Napominjući da je »najčistiji tip legalne vlasti koji se vrši s pomoću birokratskog upravnog štaba«, on naglašava da se u čistom birokratskom obliku taj aparat (štab) sastoji od pojedinih službenika (ne iz kolegijalnih organa) koji imaju u vezi sa svojom službom ovih deset osobina: osobno su slobodni i vezani su samo službenim, normama fiksiranim dužnostima; u službi su hijerarhijski poredani; njihove su kompetencije (krug dužnosti i ovlasti koji proizlazi iz specifične podjele rada u organizaciji) unaprijed utvrđene; u službu dolaze svojevrijem na temelju ugovora; službu mogu slobodno otkazati, a iz nje mogu biti udaljeni samo pod određenim uvjetima; u službu ne dolaze izborom, već imenovanjem, i to na temelju stručnih kvalifikacija (provjerenih ispitom ili diplomom); plaću primaju u novcu, i to u prvom redu rangu koji zauzimaju na hijerarhijskoj ljestvici, a imaju i pravo na mirovinu; osigurano im je napredovanje tijekom službe, a napreduje se na osnovi radnog staža ili na osnovi pokazanih rezultata u radu ili pak na osnovi jednoga i drugog; odvojeni su od materijalnih sredstava uprave i službu ne mogu prisvojiti; podvrgnuti su službenoj disciplini i nadzoru u toku rada«

M. Ramljak, birokracija kao oblik racionalne regulacije, Pravnik, Vol. 20, no. 2. 1987, 125, 126

⁴ J. Habermas razlikuje tri osnovne osobine *modernog* prava. Naziva ih pravni pozitivizam, legalizam i formalizam.

Država je rezultat povijesnih silnica koje nisu svugdje dale isti rezultat.⁵ Stvarnost je puna transformiranih oblika, nedovršenih razvojnih procesa i neuspješnih prijelaza od staroga novom društvu. Isprepliću se razna rješenja, otpadaju ona koja se ne mogu prilagoditi okolini; nastaju mješoviti sistemi koji kvare jednostavne i čiste modele države i prava.

Država se pretvara u aparat čija je efikasnost, osim puke represije, sasvim upitna,⁶ a pravna država nedostignuti je ideal.⁷

Ovdje osobito naglašavamo problem instrumentalne efikasnosti države koja nije dovršila preobrazbu u moderni tip države javnih službi, a već joj se nameću zadaci kojima nije dorasla. Pretpostaviti da država u predmodernim društvima ima, ili može imati, istu efikasnost kakvu ima u razvijenima i modernima, rezultira stalnom napetošću između očekivanja i efekta, namjera i realizacije.

PROBLEM

U grubim crtama problem je: Što se događa s državom i pravom u uvjetima u kojima nastaju imperfektni, aberativni, oblici državne organizacije i pravnog

»POZITIVIZAM: Modernim pravom smatra se ono koje je proglašeno odgovarajućim aktom. Ono ...izražava volju suverena zakonodavca koji regulira društvene odnose zakonima koristeći uz to sredstva pravosuđenja.

LEGALIZAM: Pored opće podvrgnutosti zakonu, moderno pravo ne traži nijedan moralni motiv od pravnih subjekata: ono (pravo) osigurava da njihovo ponašanje bude u okvirima koje određuju sankcije.

FORMALIZAM: Moderno pravo određuje domenu unutar koje privatne osobe legitimno vrše slobodan izbor (*Willkur*)... Definiira se sistem akcija u kojem se pretpostavlja da se svi pojedinci ponašaju strateški, i da oni, prvo poštuju zakone kao javno sankcionirane sporazume koji se međutim mogu i legitimno mijenjati u svako doba; drugo, slijede se svoji interesi bez obzira na moralne obzire te, treće, u suglasju prema takvim interesnim orijentacijama, donose optimalne odluke u okvirima postojećih zakona (tj. imajući u vidu proračunljive pravne posljedice). Drugim riječima, pretpostavlja se da pravni subjekti koriste privatnu autonomiju na ciljno racionalan način.« J. Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Heinemann, London, 1981, 259, 260.

⁵ »Država u smislu racionalne države postojala je samo na Zapadu.« M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Kiepenheuer & Witsch, Berlin, 1964, 1034.

⁶ »Razvoj prema pluralizmu i otvorenom društvu, međutim, nije jedina alterantiva implicitna u situaciji stvorenoj premoćnim državnim aparatom u zemljama u razvoju. Pored mogućnosti dugotrajne stagnacije, izazvane iscrpljivanjem ekonomskih potencijala neproduktivnom potrošnjom državnog aparata i stvaranjem vrlo odlučno branjenih privilegiranih interesnih pozicija vezanih za državni aparat, postoji niz mogućnosti nepredvidivog kriznog stanja uslijed voluntarizma vladajuće grupe u državnom aparatu, pojave njihovih velikodržavnih i ekspanzionističkih ambicija, možda potpomognutih i agresivno usmjerenih nastankom motivaciono vrlo snažnih pokreta vrlo širokog djelovanja na religioznoj, nacionalističkoj ili drugoj osnovi.« E. Pusić, *Upravni sistemi*, 460, 461.

⁷ »U zemljama razvoja ... ne dolazi do ulogama primjerenog razdvajanja politike i uprave i do pravne države, nego politička partija u realiziranju državnog cilja formulira razvojne preferencije prema kojima upravni aparat zacrtava i izvodi svoje planove i nastoji mobilizirati stanovništvo u smislu tih preferencija. Problematika leži na jednoj drugoj osi, naime, u tome da se svrhovito racionalno konstituirana birokracija može još samo teško izdvojiti iz još tradicionalno orijentiranog društva tako da se izlaže opasnosti da bude iznutra korumpirana suprotno institucionaliziranim očekivanjima, npr. »prijateljskom uslugom«. N. Luhmann, *Zweckbegriff und Systemrationalität*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt, a/M, 1977, 219.

sistema? Kako opisati i nazvati oblike u kojima se tada konstituira i prema kojima funkcionira državni i pravni poredak? Što je rezultanta suprotnosti između inercije i nastojanja da se obrasci modernih institucija prenesu u predmoderne društvene sisteme? Ishodi nisu sasvim predvidivi.

U teorijskom je pogledu ta problematika nedovoljno raspravljena. Opće teorije razvoja, politička znanost, ekonomija, pravoslovlje ili sociologija prava, usprkos tome što se radi o pitanju iznimnoga praktičkog značenja, samo se tangencijalno bave problemima tog tipa.

Smetnja su metode pravne znanosti.⁸ Analiza normi i institucija ne znači mnogo kad se pod istim nazivima skrivaju razlike u interpretaciji, kad je propisano različito od stvarnoga, kad norma ne odgovara oblicima njene stvarne primjene, a država umjesto da bude pravna i efikasna, postane skupa, neefikasna: podložna samovolji i arbitrarosti, uporište voluntarizmu i nasilju. A sve to ispod skupa formalnih ustavnih proklamacija,⁹ zakonskih rješenja i političkih proklamacija o pravnoj državi!¹⁰

U našoj znanstvenoj javnosti relativno se malo zna i o teorijama komparativnih upravno-političkih sistema. Nastale su na podlozi razvijenih metoda političke znanosti,

⁸ Čini se da i za funkcioniranje države i analizu pravnog sistema predmodernih zemalja vrijedi upozorenje:

»Argumenti protiv tradicionalnih studija komparativne uprave (i prava – JK!) mogu se formulirati ovako: one su kulturno određene (culture-bond), ograničene u najvećem dijelu na istraživanje zemalja Zapadne Evrope i područja pod utjecajem zapadnih političkih institucija; one su legalističke i formalističke, samoograničene na uspoređivanje dokumenata (često na formalne, statičke aspekte vladinih institucija, prikrivanje neformalnih struktura (informal arrangements) a, ustvari, i čitavog političko – društveno – ekonomsko – kulturalnog konteksta zakona i formalnih institucija); one su pretežno deskriptivne a manje usmjerene na rješavanje problema, objašnjenje ili analizu, to jest, propuštaju otkriti funkcionalne ekvivalente (na primjer, da li dvije institucije, recimo dvije skupštine, obavljaju različite funkcije u njihovome određenom kontekstu čak ako i nose isto ime i slične jedna drugoj. Ili, suprotno tome, da li dvije neslične institucije obavljaju istu funkciju?); što znači da nisu stvarno komparativne, tj. da su njihove osnovne deskriptivne kategorije neodgovarajuće i zbunjujuće, da se većina istraživača bavi jednom zemljom (ili u najboljem slučaju jednom-po-jednom zemljom) te da nemaju stvarni koncept ili tehniku utvrđivanja ni sličnosti ni različitosti, naročito ako se radi o studiji koja prelazi striktno zapadnu sferu. (Waldo prema W.J. Siffin, *Toward the Comparative Study of Public Administration*, Indiana University Press, Bloomington, 1957, 2).

⁹ Paradigmatičan je primjer Ustava SSSR iz 1936. godine. Staljin je tvrdio: »Govore o demokraciji. A što je demokracija? Demokracija u kapitalističkim zemljama, u kojima postoje antagonističke klase, je, u krajnjoj liniji, demokracija za jače, demokracija za imućnu manjinu. Demokracija u SSSR je demokracija za sve... Zato mislim da je Ustav SSSR-a jedini na svijetu do kraja demokratski Ustav.« Staljin, *Pitanja lenjinizma*, CDD, Zagreb 1981, str. 572.

Nije samo papir ustavnih povelja prisiljen trpjeti cinizam vladajućih ideologija – primjeri iz naše zakonodavne prakse također su uvjerljivi, npr. Zakon o društvenom planiranju, Zakon o proširenoj reprodukciji i minulom radu. B. Horvat o potonjem tvrdi: »Opće mišljenje je bilo da nacrt ne valja, ali je rečeno i to da 'ako ne bude koristan, zakon neće niti štetiti jer će se privreda i tako ponašati prema svojim normama'. Ovakav, prije opći nego izolirani stav vodi izravno do raspada pravnog sistema«. B. Horvat, *Jugoslavenska privreda 1965-1983*, Cankareva založba, Ljubljana, 1984, 225.

¹⁰ Ne mislimo na nerješivi i stvarni problem diskrepancije između norme i njene primjene, normi i odnosa (»pravo nije sastavljeno samo od normi niti samo od odnosa nego i od normi i od odnosa«, B. Perić, *Struktura prava*, Narodne novine, 1988, 1), sukoba moralnih normi i pravne regulacije, pravičnosti i normativnosti – u određenoj mjeri svaki poredak suočen je s takvim antinomijama – već upozoravamo da je praksa pretjeranog pouzdanja u moć pravne deklaracije u predmodernim zemljama (zemlje u razvoju) pravilo. Mislimo da je važnije od formalnog određenja u kojim slučajevima i u kojim zemljama takva diskrepancija postoji, pozabaviti se uzrocima i razumijevanjem funkcija tog fenomena.

oslanjajući se na modernu sociologiju i koristeći bogato sistematizirano iskustvo takve teorije, mogući su okvir analize iskustava o djelovanju države i prava u predmodernim zemljama.

Veliki dio posla izgradnje odgovarajuće istraživačke podloge i teorijskog okvira komparativne uprave izvršen je u okvirima CAG (*Comparative Administration Group*) i studija M. Levy, D. Apter i F.X. Suttona, nastale na temelju radova T. Parsonsa i R. Mertona.¹¹

Ovdje ćemo se ograničiti na teoriju prizmatičkog društva Freda Riggsa,¹² koja je karakteristična za tu skupinu autora i svojevrsna je sinteza radova s tog područja. Nastojat ćemo, u okvirima koje dozvoljava prilika, prikazati takvo shvaćanje te potom ukazati na njegove reperkusije.

Moguć je prigovor da se radi o teoriji koja je generalna i odnosi se na sve zemlje predmodernog tipa, a ne na konkretnu sredinu. To je točno. *Ne radi se o opisu konkretne sredine ili događaja već* fenomenu karakterističnome za sve predmoderne zemlje. Svjesni smo i toga da ta teorija donekle podcjenjuje mogućnosti razvitka i mijenjanja stanja, da naglašava razlike između normativnoga i stvarnoga. To beziznimno i ne mora biti nedostatak, kao što mana nije ni protek vremena od nastanka tih teorija do danas. Vremenska distanca barem nas lišava sumnje o tome da se radi o efemernostima današnjice. Zbog takvih prigovora držat ćemo se prikaza Riggsove teorije ne izlažući prije zaključka i vlastiti stav.

3. PRIZMATIČKO DRUŠTVO: IZMEĐU PREDMODERNOGA I MODERNOGA

Obilježja predmodernog društva jesu stabilnost lokalnih zajednica i ograničena mobilnost, jednostavnost i niska razvedenost zanimanja i podjele rada, naglašene obiteljske i druge *solidarističke veze* (lokalna zajednica, religijska identifikacija, porijeklo) difuzna socijalna stratifikacija (Riggs, 1957).

Za razliku od toga moderno industrijsko društvo karakterizira dominacija univerzalističkih normi (jednakih za sve bez obzira na porijeklo),¹³ individualizam

¹¹ U novije vrijeme grupa se ponovo aktivira obuhvaćajući sve širi krug suradnika (F. Riggs, *Frontiers of Development Administration*, Duke University Press, Durham, 1971). Usp. S.N. Eisenstadt, M. Cúrelaru, *Macrosociology: Theory, Analysis and Comparative Studies*, *Current Sociology*, Vol. 25, No. 2, 1977; G. Timsit, *Theorie de l'administration*, *Economica*, Paris, 1986; H.E. McCurdy, *Public Administration: A Synthesis*, Cummings Publishing Co., Menlo Park, 1977; J.D. Thompson (ed.), *Comparative Studies in Administration*, University of Pittsburgh Press, 1959. Detaljna studija ove oblasti (i bibliografija) u P. Sheriff, *Sociology of Public Bureaucracies: 1965-1975*, *Current Sociology*, Vol. 24, no. 2, 1976, 1-175.

¹² F.W. Riggs, *Agraria and Industria- Toward a Typology of Comparative Administration*, u W.J. Siffin, *Toward the Comparative Study of Public Administration*, Indiana University, 1957; F. Riggs, *Frontiers of Development Administration*, Duke University Press, Durham, 1971; F. Riggs, *The Ecology of Public Administration*, Asia Publishing House, Bombay, 1961; F.W. Riggs, *Administration in Developing Countries*, Houghton Mifflin Co. Boston, 1964

¹³ Smatra se dobrim i opravdanim tražiti da svi imaju iste šanse za uspjeh zavisno od svog napora i sposobnosti. Ekonomiju i trgovinu modernog društva ne može se zamisliti bez univerzalnih normi, jednakosti ugovornih strana i sličnih principa. Ekonomska efikasnost razumijeva razlikovanje ličnosti pojedinca (određene svim njegovim društvenim vezama i socijalizacijskim iskustvom) i njegova položaja kao ugovorne strane (Durkheim, Maine).

pojedinca, visoki stupanj društvene mobilnosti, visoki stupanj diobe rada i specifikacije zanimanja, egalitarni sistem socijalne stratifikacije i *dominacija funkcionalnih veza* u strukturama.

Predmoderno je društvo u stvarnosti mješavina prošloga i budućega, karakteristika i jednoga i drugoga, a broj varijeteta u kojima se takvo društvo pojavljuje praktički je neiscrpan. Ipak, budući da je relativno jasna ishodišna točka i prilično izvjestan konačni rezultat, to se i takva preobrazba daje pojednostavljeno opisati osobinama jednoga »mješovitog« modela *prizmatičkog društva*.¹⁴ Držeći se Riggs-ovih formulacija i istraživanja započinjemo prikazom (a) ekonomskog podsistema, potom (b) ukazujemo na značenje čimbenika društvene okoline, osobito značenje stvaranja čvrsto povezanih grupa, tj. (c) »klasifikacije« te na kraju (d) ističemo shvaćanje o tome koje posljedice takvi čimbenici imaju na funkcioniranje države i prava.

(a) Ekonomska struktura zemalja u razvoju prilagođena je redistribuciji sredstava (vanjska pomoć, planska privreda!) u kojoj centar distribuira kao nekada patron (kralj, vođa i sl.) svojim klijentima. Taj model, *bazaar-canteen model*, karakterizira i nemogućnost pravoga, velikoga i slobodnoga privrednog poduzetništva, masovno siromaštvo, nesredjenost cijena. Tržište koje se u integralnom obliku tek pojavljuje, ne stvara jezgre kapitalizacije i ne rezultira povećanjem produktivnosti.

Canteen/bazaar¹⁵ ekonomski sistem formalno podsjeća na tržište, ali stvarno funkcionira kao tradicionalna predmoderna (tj. »dogovorna«) ekonomija.¹⁶ Postoje velika poduzeća, tehnologije masovne industrijske proizvodnje, banke, možda čak i burze, moderna infrastruktura, no istodobno velika poduzeća su i veliki »gubitaši« ne posluju po ekonomskoj logici uvećanja profita, na burzama se nadmeću porodice, modernu infrastrukturu loše se održava i slabo koristi. Koje su implikacije za državu i pravo?

Državu većina stanovništva doživljava kao strano tijelo, mehanizam za naplaćivanje poreza, novačenje u vojsku i očuvanje reda i poretka. Iako dominira takav vrijednosni stav, država se poštuje i potpomaže tradicionalnom vjerom u svetost vladara ili nekim drugim oblikom tradicionalističke legitimizacije. Osim toga

¹⁴ Pojmove stopljeno/prizmatičko/razlomljeno društvo Riggs preuzima iz optičke teorije valne prirode svjetla koja nam predočava sliku bijele svjetlosti koja se lomi u spektar različitih boja. Onako kako se difrakcijom svjetlost lomi na dugine boje, tako se društvo diferencijacijom dijeli na međuzavisne, a različite podsisteme.

¹⁵ Naziv canteen (kantina) rezultat je nastojanja da se istakne uloga posebnih uvjeta na »tržištu« za privilegirane, a bazar opisuje situaciju bučnog tržišta na kojem ponudu i potražnju neodređuje ekonomska logika već snalazljivost, ugled i bučan nastup. Ima dosta primjera koji to ilustriraju: beskamatni krediti, kupnja roba »po vezi«, različite cijene za kupce različitog ugleda, udruživanje sredstava koje je drugi naziv za kupnju i prodaju, izbor direktora poduzeća kojega u stvari nameću političke organizacije, privilegirani sistem socijalnog osiguranja i mirovina, doživotno zaposlenje, političke tvornice i sl.

¹⁶ Čini se nužnim navesti jednu napomenu koja bi se u različitim varijacijama mogla pojaviti uz opis svakog fenomena prizmatičkog društva. Naime, nije sporno da i u razvijenim industrijskim, modernim, društvima postoji sistem protekcije rodaka, nepotizam i indirektna korupcija. Nije sporno ni to da u osnovnim elementima i u prizmatičkom društvu poduzetnici nastoje maksimirati dobit, a da uprava nastoji funkcionirati po načelu zakonitosti. Problem je, međutim, u mjeri u kojoj postoji raširenost tih pojava. U predmodernim društvima takve pojave temelj su integracije, pravilo, a u modernim društvima nepotrebna, pa i kažnjiva iznimka.

država je i zaštita od presizanja stranaca te mehanizam mobilizacije radne snage (u tehnološki primitivnom društvu!).¹⁷

Izdržavanje državnog aparata jedna je od glavnih ekonomskih aktivnosti i veliki problem u takvim sredinama. Neke posljedice *oskudice sredstava* osobito su značajne. U razvijenom društvu plaća službenika obično je izražena u novcu, a osim plaće nisu mu dozvoljene druge prinadležnosti. Drukčije je u predmodernim društvima. U stvarnosti češće se, međutim, radi o tome da državni službenik (sudac, činovnik) dobiva plaću, no ona je realno nedovoljna i prihodi se nadopunjavaju oblicima korupcije i slično. Štoviše zloupotrebe ne samo da su raširene već ga stanovništvo i nadređene vlasti toleriraju. Služba je beneficij i izvor moći. Ona ne samo da je atraktivna moćnicima radi postignuća statusa već je i sama izvor moći i materijalnog obogaćivanja. Što je veći krug klijenata, što je veća moć patrona, to su beneficije povezane sa službom veće.

Direktna je veza između sistema društvenih vrijednosti i normi (ne samo pravnih) i ekonomskog sustava¹⁸ jer je gospodarstvo odgovarajući oblik prava i upravopolitičkog sistema. U zatvorenom krugu – ne postoje ekonomski preduvjeti za moderni upravopolitički sistem i racionalno pravo, a njihov izostanak zadržava gospodarski napredak – promjene su spore i neizvjesne.

(b) Jedno od obilježja svakog društva izloženoga promjeni jest i neizvjesnost o osobnom položaju. U brzim promjenama, u ekonomskoj nesigurnosti, u političkoj nestabilnosti nema mogućnosti da se učvrste društvene pozicije. Tradicionalni načini eliminacije neizvjesnosti više ne vrijede, a novi nisu nastali. Nesigurnost postaje iznimno snažnim motivom za ponašanje ljudi.

Oslanjanje na primarne solidarističke grupe prirodna je reakcija u toj situaciji. Načelno proglašavana mogućnost za svakoga da postigne uspjeh, da se obrazuje, da se zaposli, dobije stan i sl. u prizmatičkom društvu stvarno je nemoguća bez oslonca na porodične i slične veze. Mehanizam funkcioniranja društva prilagođen je tome.

Primarne društvene grupe,¹⁹ karakterizira bliska veza između članova, empatija kao oblik komunikacije, isprepletenost interesa i ograničeni opseg. Pojedinaac se s takvom grupom identificira u vrlo visokoj mjeri i ne može je napustiti bez jakoga emocionalnog šoka. Odnosi između članova obuhvaćaju ispreplitanje ma-

¹⁷ Usp. K.A. Wittfogel, *Orijentalne despotije*, Globus, Zagreb, 1988

¹⁸ Usp. M. Weber, *Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, Jc.B.Mohr, Tübingen, 1934, T.Parsons, N.Smelser, *Economy and Society*, Routledge & Kegan Paul, London, 1956, M.H. McKinnon, *Webers Exploration of Calvinism*, *British Journal of Sociology*, Vol. 39, No. 2, 1988, 143

¹⁹ »Grupe nazivamo primarnima jer nastaju na temelju izvornih ljudskih poticaja za udruživanjem i sadrže osim nekog konkretnog zadatka i interesa koji su članovi postavljaju još i potrebe za druženjem i socijalnim kontaktiranjem. Zbog toga je cilj grupe i cilj svakog njenog člana identičan... ako postoji raskorak između grupnih ciljeva i cilja svakog pojedinca, te takva grupa ne nastaje spontano nego specijalno organiziranom akcijom nekog društvenog subjekta.« (Petković, Magdalenić, *Socijalna psihologija*, Pravni fakultet, 1977, 199).

»U sociološkom značenju možemo reći da primarne organizacije teže tome da budu *askriptivne* i *partikularističke* u pridobijanju članstva, *funkcionalno difuzne* u njihovim ciljevima: sekundarne organizacije teže tome da budu *orijentirane postignuću* i *univerzalizmu* u primanju u članstvo, odnosno *funkcionalno specijalizirane* u njihovim ciljevima. Prvi tip pokazuje jaku unutar-grupnu solidarnost, ponekad i neprijateljstvo prema drugim grupama, sekundarne pak sadrže rivalske i *antagonističkoolkoo-perativne* odnose između članova« (Riggs, 1961, 40).

terijalnih, religioznih, političkih, afektivnih, kulturnih i drugih čimbenika identifikacije. Ciljevi porodice su »difuzni«, odnosno oni uključuju ekonomske, političke, obrazovne, religiozne i mnoge druge ciljeve i interese. (Riggs, 1961, 16).

Posljedice takvog stanja značajne su i za pravni i za upravopolitički sistem. Predmodernom društvu čvrste osobne veze djeluju različito – »kao što je traženje podrške za napredovanje u birokraciji ili protekcija u upravnim postupcima, međutim, primarne organizacije ne mogu promicati upravnu politiku (cannot promote a policy) ili interese stanovništva. One ne mogu raspolagati tehničkim znanjem budući da su njeni interesi lokalni, partikularistički, askriptivni«. (Riggs, 1961, 42)

Utjecaj primarnih grupa najveći je u zahtjevima da se principi formalne raspodjele prava i dobra podrede primarnim vezama. Obiteljski utjecaj, prijateljstvo ili neki drugi tip primarne identifikacije nameću se i u selekciji ljudi za ključne položaje, osobito u upravi i pravosuđu te je »nasljeđivanje položaja« i nepotizam prirodni oblik stupanja na posao.

Uz redistributivni model ekonomije obično se povezuje i segregacija prema političkim, etničkim (nacionalnim), regionalnim ili sličnim kriterijima klasifikacije.²⁰

(c) U prizmatičkom društvu osobe iz elitnog sloja uživaju pristup svim vrstama privilegija pa i onima koje nemaju pravnu osnovu.

Budući da je borba za privilegije tako intenzivna da u njoj pojedinac nema velike šanse, stvaraju se klike koje traže posebne privilegije za svoju skupinu. Članstvo je u takvim skupinama obično ograničeno na osobe koje dijele zajedničke tradicije i odgoj te mogu vjerovati jedna drugoj.²¹

Postojanje klika²² posljedica je takvog stanja i jedan od načina funkcioniranja »Svaka klika stvara članstvo iz određene zajednice, primjenjuje norme selektivno

²⁰ Pojam klasifikacije se obuhvaća prihvaćanje bilo kojeg oblika grupnog povezivanja (koji u raznim kulturnim i socijalnim situacijama varira). To može biti npr. geografsko područje stanovanja (stanovanje u elitnom kvartu, lokalno obitavalište, susjedstvo i sl.), način ponašanja (practiciranje religije, političke orijentacije, jezik, zanimanje), vrijednosti (izražene u načinu mišljenja, statusu, osjećaju časti ili prestiža), biološke osobine (rasa, izgled, fizička sposobnost) i drugo, pri čemu se klasifikacija iskazuje i dopunskim kriterijima identifikacije mitovima, simbolima, ritualima. Pojam klasifikacije u pažljivijoj sociološkoj analizi bio bi sporan. U pravno-sociološkoj analizi on je prihvatljiv. Pojam klasifikacije, bez obzira na nepreciznost, pozornost usmjerava prema dominaciji principa isključivanja, odnosno partikularizma, u tradicionalnim društvima; odnosno na dominaciju univerzalističkih kriterija u normativnoj regulaciji modernog društva.

Princip odnosa u modernom pravnom poretku jest *egalitarnost* i *jednakost*. Uspostavljanje klasifikacijskih mreža je sporedno i nevažno. U modernom društvu klasifikacija je prvenstveno sekundarni efekt diobe rada, odnosno profesionalnih veza koje određuje princip organizacije, specijalizacija rada i zadataka.

²¹ Jedan od primjera mogle bi biti kineske privredne zajednice (komore) – u Bankoku ili Manili gdje takve grupe razvijaju dvostruke ciljeve. One podržavaju zajedničku orijentaciju, izvedenu iz tradicionalnih običaja, ali ujedno i posebne aspiracije ostvarivanja grupnih privilegija (McCurdy, op. cit., str. 321). Slično je iseljenicima, migrantskim skupinama u gradovima (Albanci), ili tradicionalno regionalno vezanim skupinama.

²² Takve grupe Riggs naziva *cleets* (clique + sects) označavajući poseban tip zajednice u prizmatičkom društvu koja kombinira moderne oblike povezivanja (organizaciju) i tradicionalnu orijentaciju na zajednicu. Takve zajednice sačinjavaju članovi kod kojih se iste političke ili ekonomske ambicije povezuju sa zajedničkim socijalnim porijeklom koje ih odvaja od ostalih. U ovom tekstu odlučio sam se ipak za tradicionalni sociološki izraz *klika* budući da i on dobro opisuje osobine i način funkcioniranja tih zajednica.

prema članovima te zajednice, a njihovi polifunkcionalni zadaci uvijek uključuju orijentaciju na zajednicu bilo da je ta orijentacija izražena ekonomskim, religioznim, političkim, osobnim ili društvenim elementima kao manifestnim u funkciji«. (Riggs, 1964, 171)

Jednostavnije rečeno sistem funkcionira po solidarističkim, a ne ekonomskim kriterijima, uprava po sistemu veza i poznanstva.

(d) Posljedice takvog stava prema svijetu za pravni su poredak višestruke. U organizacijama dominiraju neformalne strukture koje sačinjavaju grupe stvorene »klasifikacijama« i izvedene iz primarnih grupa, znanje o svijetu usvaja se procesom primarne socijalizacije i kao takvo stječe značenje aksioma koji se ne može dovoditi u pitanje. Moralne norme imaju čvrsto uporište i smatraju se nadređene pravu. Snaga takvih moralnih kodeksa ojačana je patetičnom vjerom da na tome počiva društvo, da se iz toga vidi smisao života i poziv i strogom sankcijom ekskomunikacije u slučaju nepoštivanja. U okvirima čvrste moralne presije osobni odnosi čvrsto su zaštićeni izvjesnošću u interakcijama. Neizvjesnost u odnosima čovjeka prema čovjeku je minimalna. Skupina kojoj se pripada i njeni zahtjevi važniji su od svake norme ili organizacijskog imperativa.

U modernom društvu takvi kodeksi nisu nestali, ali je njihova uloga u organizacijskim situacijama i poslovnim poduhvatima minimalna. Prethodnim profesionalnim obrazovanjem članovima organizacije usaduje se vjera u znanje o racionalnim procedurama, utvrđuju se kodovi profesionalne interpretacije iskaza o svijetu te internalizacijom znanja i profesionalnih vrijednosti službenici postaju pravници, ekonomisti, planeri, statističari. Njihovo ponašanje postaje izvjesno i predvidivo jasnim sekularnim pravilima koje ima takva profesija.

Od pravnikā će se tražiti da snagom uvjerenosti u vrijednost makar i formalističkih procedura brane sakupljena iskustva o tome kako se regulira ponašanje u konkurenciji interesa (*lex dura sed lex, nemo iudex in causa sua* i slični principi kvintesencija su tog znanja). Od ekonomista će se očekivati racionalnost u smislu cost-benefit analize, predviđanje posljedica ekonomskih mjera, a od filozofa kritički stav prema profesionalnom sljepilu svake od navedenih profesija. Poslovan će čovjek držati do dobrih poslovnih običaja, no neće propustiti obveze i prava utvrditi ugovorom.

Razlika u tipu reguliranja društvenih odnosa jasnija je u situaciji konflikta. U predmodernom društvu svaki je sukob načelno rješiv intervencijom višeg autoriteta osobe koja određuje štoje pravedno vodeći se tradicijom i mudrošću u koju podanici vjeruju.

U praksi, naravno, takvo je rješenje teško ostvariti, tvrdi Riggs. Moguće je, međutim, da se takvo pravo suđenja delegira na poseban sloj ljudi (sudaca ili činovnika-namjesnika), što stvara dodatne probleme. Glavni problem pritom je izbjeći arbitrarnost i mogućnost da spor ugrozi autoritet tradicionalnog autoriteta. Spor se nastoji zaustaviti u okvirima primarnih grupa, a budući da to nije sasvim moguće, riješiti ga neformalnim metodama, narodnim sudom. Pritom je »božji sud«, ždrijeb ili proročka objava legitimno sredstvo rješenja spora (opet zbog toga što tradicija ima prednost izvjesnosti rješenja pred neizvjesnošću koju donosi primjena načela jednakosti). Riggs pritom misli na legendarnu Salomonovu mudrost, plemenske i mjesne sudove (mirenje krvi 1991. na Kosovu!) u kojima do izražaja ne dolazi toliko primjena pravila koliko mudrost ljudi koji ih intepretiraju.

Odluka koju donose samo je formalno motivirana slučajem, no pravi kriterij odlučivanja bit će interes zajednice, očuvanje tradicije i morala.

Svaka se situacija može tretirati potpuno specifičnom i neponovljivom što dozvoljava odstupanje od pravila. To vrijedi za sve tipove pravnih normi i za sve oblasti prava i pravnih postupaka. M. Weber je takav sistem nazivao »kadijinom pravdom«. (Riggs, 1961, 61, Riggs, 1973)

U modernom industrijskom društvu očekuje se da je konflikt moguće riješiti primjenom neosobnih, općih, metoda postupanja i materijalnih zakonskih normi. Princip strogog poštivanja procedure ne dovodi se u pitanje pa čak i uz cijenu prevladavanja načela zakonitosti i materijalne istine nad načelima ekonomičnosti i brzine. Načela dokazivanja zahtijevaju postojanje veze između opisa činjeničnog stanja i hipotetskog opisa u univerzalnoj pravnoj normi pod koju se činjenice supsumiraju. Načelo zakonitosti (*rule of law, Rechtsstaat*) garantira ostvarenje zakonodavčeve volje.

U prizmatičkom društvu paralelno postoji i jedno i drugo. Štoviše postoji intenzivna zakonodavna aktivnost i želi se što više odnosa garantirati zakonom i osigurati načelom zakonitosti i sudske zaštite subjektivnih prava. Nažalost u praksi to ne vrijedi mnogo. Neusklađenost normi i stvarnosti obilježje je prijelaznog društva: karakteristika prizmatičkih društava je baš to da postoje zakonske norme, ovlaštenja, ograničenja i procedura ostvarenja prava, ali se one realno ne mogu iskoristiti. Uz postojanje prava treba i odgovarajuća podrška moćnog pokrovitelja, prijatelja koji nudi uslugu, rodaka ili zemljaka.

Legalna ograničenja smatraju se neizbježnima (jer zakonske norme treba imati!) preprekama koje treba prijeći ili zaobići.²³ Univerzalizam, načelno jednako tretiranje svih građana pred zakonom nije čvršće uhvatilo korijena. Pripadnici viših slojeva realno se ne boje zapriječenih kazni.

»Nigdje to nije tako jasno kao kod primjene prava. Ukratko postoje pravila za sve i pravila za ništa. Formalno 'sala'-funkcionari²⁴ imaju na raspolaganju zbnjujuću bateriju pravila, koja se nemilosrdno primjenjuju prema klijentima. Budući da su pravila kontradiktorna, jedini način da se normalno radi jest suspendiranje pravila, što će 'sala'-funkcioneri i učiniti za osobe dobrog statusa ili za osobne političke prednosti. U rezultanti, svaka službena akcija uključuje izuzetak od pravila. Zapadni savjetnici za upravu mogli bi predložiti eliminiranje sukobljenih pravila, koja sigurno ne bi postojala da se društva u razvoju ne osjećaju obveznima imitirati kompleksne procedure i pravila razvijenih nacija. Međutim,

²³ Ukratko: »legal rules are treated as obstructions to be by-passed informally. The standard explanation for the variance is that the enforcers must make an informal exception because they do not have (and do not want) the information upon which to make a rational decision. The ambiguous quality of the rules is compounded by the extraordinary mixing of traditional myths with rational standards, which officials borrowing rituals from their ancestors while imitating the legal processes set up by colonial parent whatever is appropriate to the situation at hand. Since there is little broad-scale agreement upon the basic norms of society and many groups remain unassimilated into the nation, it is terribly difficult to get everyone to agree to abide by standard legal formulas. Control must be grabbed – through coercion, violence, money, or charismatic rule, but rarely through constitutional authority. (McCurdy, 1977, 322)

²⁴ »Sala« model organizacije i izvedenice koje otuda potječu Riggs koristi da bi istaknuo klijentistički odnos prema nositelju funkcija koji ne obavlja svoj posao u uredu (Behorde – Weber!) već ured pretvara u salu za prijem poznanika, prijatelja, klijenata, prijem mita i darova.

da se suvišna pravila eliminiraju 'sala'-funkcionari i ostali bi primjenjivali jedno pravilo isto za sve – i tada bi postali puko oruđe izvršenja vlasti, bez mogućnosti da osnažuju i koriste pravila na svoje vlastito zadovoljstvo. Jasno je, sugerira Riggs, da se ne može sasvim odvojiti legalno-racionalna uprava od socijalnih, ekonomskih i političkih obveza koji odgovaraju upravitelju *sale*.²⁵

Budući da se pravo može »zaobići« (a to zavisi od volje moćnika), onda elementi arbitrarnosti i osobnih preferencija igraju glavnu ulogu. To utječe na odabir ciljeva, odabir ljudi, odabir metoda djelovanja, raspodjelu sredstava, postupke... Nijedan element imperativnih zahtjeva efikasne organizacije (POS-DCORB: planiranje, organizacija, kadrovi, usmjeravanje, koordinacija, izvještavanje, financiranje) nije stalan i predvidiv već arbitraran i varijabilan.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Država je podvrgnuta stalnim procesima promjene. Raste broj zadataka, usložnjava se njena unutarnja struktura, profesionalizira rad u njenim organizacijama, demokratiziraju odnosi prema građanima i sl.²⁶ Pod datim uvjetima gospodarstvene, društvene i političke okoline tendencije postaju sve izraženijima.

Na kraći rok nije nužno tako. Zastoji, reverzibilno kretanje, regresija na jednostavnije organizacijske i normativne principe sasvim je vjerojatna. Interferencija različitih faktora, mijenjanje smjerova razvoja stvarnost je zemalja u kojima protuslovnost političkih, ekonomskih i društvenih promjena blokiraju i usporavaju transformaciju države prema njenim razvijenim formama.

Teorijski je pogrešno, a praktički pogubno baratati slikom i pretpostavkama o funkcioniranju razvijene države u situacijama u kojima ona još stvarno nije ostvarena. Smatrati da imamo posla s državom koja je samo instrument provedbe opće volje izražene u pravnim aktima, koja djeluje isto prema svima, koja je pravno uređen sistem (Rechtstaat), koja poznaje hijerarhiju i neosobnost, predanost službenika poslu, nadležnost i autoritet položaja, specijalizaciju i profesionalnost rada, stalnost, rad prema pisanim formalnim pravilima koja se mogu naučiti i koja se poštuju, smatrati da imamo posla s instrumentom koji karakterizira »točnost brzina, nedvosmislenost, poznavanje dokumenata, trajnost, jedinstvo, stroga potčinjenost, ušteda na materijalnim i osobnim rashodima«²⁷ – a u stvarnosti sve to ne postoji, može izazvati upravo ono što ne želimo: zastoj u razvoju i modernizaciji države te neostvarivanje pravne države, štoviše, na razini deklaracija sve će biti u redu, no »samo« će norme odstupati od stvarnosti.

Najgore od svega; služiti ćemo se pretpostavkom o mogućoj efikasnosti tog sistema (ponukani primjerima modernog svijeta) te sve više računati i sve se više

²⁵ McCurdy, Public Administration: A Synthesis, Cummings, London, 1977, 323

²⁶ Nabranje tendencija dijelom se oslanja na M. Webera (Gemeinschaft und Gesellschaft, str. 709-738), E. Pusića (Nauka o upravi, Narodne novine, 1988, str. 43-76; Društvena regulacija, Globus, Zagreb, 1989, 125-131) te za sistematičnu interpretaciju navedenih tendencija upućujemo na te izvore.

²⁷ M. Weber, Wirtschaft und Gesellschaft, str. 164.

oslanjati na državu, sve više vjerovati u snagu zakonskog reguliranja. Simulirali ćemo i imitirati iskustva, institucije i norme razvijene moderne države, ne videći da država s kojom imamo posla u predmodernim društvima, bez obzira na vanjske sličnosti, ne funkcionira poput moderne države. Kao što nema pretpostavki moderne države, tako izostaju i poželjni efekti njezina djelovanja. Država »prizmatičkog društva« jednostavno nije efikasna.²⁸

Rizik je velik. Pod pritiskom potreba, u namjeri ubrzanja razvoja, povećanja socijalne pravde, stvaranja modernog društva, nacionalne slobode, rješavanja svakodnevnih pitanja života i politike sve je veća upućenost na državu. Revolucije, političke kampanje i iskrenost uvjerenja onih koji žele promjenu daju nadu da se dadu izbjeći disfunkcije prizmatičkog društva. Stvarni rezultati namjeravane promjene često su suprotni onome što se željelo. Činjenica da teorija upozorava na opasnosti i rizike ne daje nam pravo da budemo ravnodušni.

Upozorenja nisu samo najnovijeg datuma: »Vrlo je zanimljivo, i gotovo je pravo otkriće, upoznati se sa stavom koji prosječan čovjek mase zauzima prema njoj (državi). On je vidi, divi joj se, zna da je tu i da osigurava njegov život; ali nije svjestan toga da je država ljudska tvorevina, pronalazak određenih ljudi; da ju održavaju određene vrline i pretpostavke koje su još jučer krasile ljude, a već sutra mogu nestati. S druge strane, prosječan čovjek mase vidi u državi neosobnu silu i moć, a budući da je i on obezličen – dakle, gomila – vjeruje da je država njegova. Pretpostavimo da u javnom životu neke zemlje dođe do bilo kakve teškoće, sukoba ili problema, prosječan čovjek će odmah zahtijevati da se time bez oklijevanja pozabavi država i da se ona izravno angažira na rješavanju tih problema uz pomoć svojih divovskih, nesavladivih sredstava.

Eto najveće opasnosti koja danas prijete civilizaciji: etatizacija života, intervencionizam države, apsorpcija čitave društvene spontanosti u državi; riječju: poništavanje povijesne spontanosti koja u krajnjoj liniji održava, hrani i pokreće ljudske sudbine.«²⁹ Država prizmatičkog društva rezultat je takve dramske upućenosti na baratanje instrumentima koji se kao u pričama od lošeg sluge pretvaraju u gorega gospodara nad životima ljudi.

²⁸ Riggsova teorija sada je stara već trideset godina. Previše je to vremena da bi bila aktualna i da bi slučajevi koje on koristi (Burma, Filipini, Indija etc.) vrijedili i dalje. Otkriti potencijale tih teorija tek danas loš je znak provincijalizacije naše znanosti.

Kao što je nekad dekolonizacija otvorila pitanje razlikovanja modernih i predmodernih društava, tako je danas nastanak postkomunističkih, a predmodernih društava reaktualizirao teoriju prizmatičkog društva.

²⁹ H. Ortega Gasset, Der Aufstand der Massen, Rowohlt, Hamburg, 1956, 89

Summary

Dr. Josip KREGAR

THEORY OF A PRISMATIC SOCIETY: THE STATE OF THE PRE-MODERN SOCIETIES

The modern state has come into existence in a specific situation of the social, economic, political and cultural context of the West. In the developing countries, where the tradition is entirely different, appear forms which are only formally similar to their models. In reality their functioning carries a burden of inertia of tradition and of significance of bonds of solidarity. The state transforms into an apparatus whose efficiency is, out of a pure repression, completely questionable, and a rule of law represents and unachieved ideal.

Consequently to this, a theory of »prismatic society« of F. Riggs has been explored, and in particular his analyses of the functioning of the state and the law in such circumstances. Economic structure of the developing states has been adapted to redistribution of resources (foreign aid, planned economy) in which the center decides on distribution as was once the case with the sovereign (king, leader etc.) in relation to his clients. Besides, a strong pressure in regard to the personal destiny exists, so that people in a struggle for social rewards and positions rely on their primordial groups of belonging, pressing behind the demands of law, imperatives of organizations and other formal provisions. Such an individual strategy dilutes the legal order as well as the state organization. System functions according to solidarity but not economic criteria, and the administration on the system of personal connections and acquaintances.

Regression to simpler organizational and normative principles is very probable. Long time stagnation, caused by an exertion of economic potentials by an unproductive consumption of the state apparatus and privileges of officials and employees is an economic consequence of ineffective state in a prismatic society. Even more dangerous phenomenon is a permanent political instability due to a voluntarism of the ruling group in the state apparatus, and appearance of the expansionist ambitions, supported and aggressively directed by a formation of the very strong movements who motivate people on a wide scale of activities on religious, nationalistic or other basis.

The state becomes ever more inefficient whilst a dependency on it augments. In order to accelerate development, improve a social justice, create a modern society, national liberty and to offer solutions for everyday problems of life and politics, a role of the state is indispensable. Real results are often contrary to what was expected.

The author's is an opinion that such experiences present a caveat to regard to an use of the state in regulation of the pre-modern societies, since it demonstrates significant weaknesses as an instrument, and since the state is a natural basis for a political monopoly, risks are greater than the promised benefits.

Prof. dr. Davor KRAPAC*

UDK 341.4:341.176(4)
izvorni-znanstveni
Ur: 12. travnja 1991.

MEĐUDRŽAVNA SURADNJA U SUDSKIM KAZNENIM (KRIVIČNIM) STVARIMA U OKVIRU VIJEĆA EUROPE

I. OPĆENITO O DJELATNOSTI VIJEĆA EUROPE NA MEĐUDRŽAVNOJ SURADNJI U KAZNENIM STVARIMA

Međudržavna suradnja u kaznenim (krivičnim) stvarima jedna je od obilježbi suvremenog, mobilnog, raznovrsnim komunikacijama povezanoga svijeta. Društvena pokretljivost donosi sa sobom i mobilnost kriminaliteta koji se ne zaustavlja na državnim granicama. Stoga su države, u slučajevima tzv. krivičnih djela s elementom inozemnosti,¹ prisiljene na međusobnu suradnju, da bi tako osigurale pronalaženje i hvatanje delinkventa te njegovo kažnjavanje. Ta suradnja može imati različite oblike,² koji se mogu, ali i ne moraju ostvarivati mehanizmom krivičnog postupka i krivičnog pravosuđa, odnosno institucionalizirane putove diplomatskog općenja. Neki od njih imaju administrativni karakter, neki sudski, a neki se odvijaju posve neformalno, uključujući čak i to da jedna država tolerira da državni službenici druge zemlje, na njezinom teritoriju, za svoj račun, obavljaju policijske izvide u pojedinom slučaju.³

* Prof. dr. Davor KRAPAC, *Pravni fakultet u Zagrebu*

¹ Takav element postoji npr. ako je stranac izvršio krivično djelo u nekoj državi, ako je u određenoj državi krivično djelo izvršio domaći državljanin na štetu stranca, ako se u određenoj državi sudi strancu za krivično djelo izvršeno u inozemstvu, ako je krivično djelo izvršeno na teritoriju više država, ako je krivično djelo izvršeno u prostoru koji ne potpada pod suverenitet nijedne države, ako je u pitanju krivično djelo za koje se vodi postupak u inozemstvu ili mu je tamo presuđeno, ako jedna država od druge traži izručenje (ekstradiciju) osobe ili neku drugu vrstu pomoći za funkcioniranje svoga pravosuđa, ako se radi o krivičnom djelu predviđenome općim ili ugovornim međunarodnim pravom. Usp.: B. Zlatarić, *Međunarodno krivično pravo* (priredio Z. Šeparović), Zagreb 1979, str. 6.

² O pojedinim oblicima te suradnje usp.: D. Krapac/V. Birin, *Međunarodna krivičnopravna pomoć*, Zagreb 1987, str. 6.

³ To je nekada bilo s državama tzv. *common law* tradicije, u kojoj inače postoji mnogo veća samostalnost državnih organa (u slabo hijerarhiziranoj a jako koordinirano strukturiranoj državnoj